

مختلف دینلردە جەتّم

ابتدایى و قديم دینلردە: قديم مزارلار و اونلاردان تاپیلان شئیلر کیمی انسان حیاتی نین لاپ قديم دۆره لریندن قالان اثرلر، انسانلارین اۆلومدن ...

ابتدایى و قديم دینلردە: قديم مزارلار و اونلاردان تاپیلان شئیلر کیمی انسان حیاتی نین لاپ قديم دۆره لریندن قالان اثرلر، انسانلارین اۆلومدن سونرا آیری دنیا یا اینامقارلارینا دلالت ائیلر. أما بو تاپینتلار، اعتقادلارین جزئیاتى و اۆلومدن سونراکى حیاتی ننجەلیغى بارەدە دقیق بیر شئى بیلیندیرمیر. أما بونان بئله، سونراکى دۆرلردەکى تاپینتلار -مثلاً مصر و هند اۆلکه لریندە تاپیلان اثرلر- اونلارین بیر نوع یتر آلتى دنیا یا اینادیقارلاریندان حکایت ائیلر کى بوتون اۆلور، دیرلیقدا ننجە یاشادیقارلاریندان باغلى اولما یارق، اوردا یاشا بیلرلر. آیری سۆزون، بو جماعتین تصورونده حیثیت و جهنم آراسیندا فرق یوخیدى کى نجات تاپانلار جتّمه و گناهکارلار جهنّمه گتتیسینلر. (مکالک، «یتر ...2»، 817-819؛ بروس لانگ، 126؛ مرسر، 321).

دنیانین آیری یترلریندەدە ابتدایى انسانلارین اعتقادلاریندا، یتر آلتى دنیاسیندا تفاوت یوخدور. بوندان علاوه فولکلورلارین چوخوندا شجاعتلى قهرمانین یتر آلتى دنیاسینا اولان سفیریندن، مختلف افسانەلر وار. بو افسانەلرین چوخوندا هر بیریندەکى جزئیات فرقلی اولسا دا، یتر و یا سو آلتى هیولانین - کى اکثرأ یتر آناسى، اۆلوم آناسى و یا گنجە ملکه سى آدلانیر- قارینا و بطنینە گیرماغیان، مختلف مانعلری و چتینلیقلاری دالیدا قویوب، جان آلان امتحانلاردان و یولونا چیخان قورخونج موجودلارینان ساواشیب، نهایتدە طبیعی بیر یول و یا اۆزو آچدیغى یولونان، اونون بدنیندە اتشیگه چیخیر.

بعضى محققلرین دئیغینا گۆره، بو جور یتر آلتى دنیاسینا جومماق افسانەلری، تشرف امتحانلارینین سمبولیک بیانیدیر کى اونلاردان تبعیت ائله ماغیان، ناغیل قهرمانى اۆلومدن قورخو و یا اۆلومون اۆزونه غالب گلیب بعضأ جاودانه لیغا چاتیر. هابئله بو مسافرت، باطنی و ایچ دنیاسى نین معرفت آختاریشیدیر کى هامى نین اونا الی چاتماز و فقط بئله سفیرلر گنده بیلنلرین اونا اللری چاتار. (الیاده، «آیینلر ...3»، 64-61؛ بروس لانگ، 127؛ مکالک، «نزول ...4»، 648-649، «یتر»، 818).

بوندان علاوه، قبیلە انسانلارین چوخو، روحون، اۆلومدن سونرا یترین آلتینا اولان سفیرینی چوخ خطرلى و چتین بیر سفر اولدوغونا اینانیردیلا. مثلاً سیبریلى قبیلەلر اۆلومدن سونرا هر شخصین روحونون یتر آلتى دنیاسینا گتتمه سى اوچون، شمنین کۆمگینه محتاج اولدوغونا اینانیردیلا. بونا گۆره، شمن مرگب بیر آییندە، تکلیقدا و یا آیری ایکى روحون کۆمگی اینن، اۆلوموش شخصین روحونو اۆلومدن سونراکى چتینلیقلاری دالدا قویماقدا و اورا چاتماق اوچون کۆمک ائیلر. (الیاده، «آیین ...1»، 205-214؛ بروس لانگ، همان یتر؛ مکالک، «نزول»، 649؛ مینوا، 43-44؛ میتى، 309-310). ابتدایى انسانلارین چوخو، اۆلور دنیاسى نین و یا یتر آلتى دنیانین، گون باتان یترده و یاشادیقارلاری یترین غریبنده اولدوغونا اینانیردیلا. (بروس لانگ، نیز مکالک، «یتر»، همان یتر؛ میتى، 309).

قديم بین النهریندە: سومرلرلرە گۆره، اۆلورلرین اۆلکه سى یترین آلتیندا «کور» آدلى بیر یترده آپسو سولارینین اوستونده دیر. بو اۆلکه یه چاتماق اوچون، کاپیتانى کوبود اولان بیر قایق مینیب «آدامی اۆزونه چکن» چایدان کتچمه لیدیلر. بابل لیلر ده بو دوزخى کيگل، ایریشتو یا کوتو کیمی آدلارینان و یترینی، یترین لاپ آلت طبقه سیندە تانیردیلا. «قایتماز اۆلکه» و «چیخیماز ائو» آدلانان بو منطقه، اۆلو روحلارین یتری ساییلیردی. 7 دروازاسى اولان 7 اوجا دیوار اونو حاصاراً سالمیشدی و دئوه اوخشار نگهانلار اوندان موغایات اولوردولار. بو دنیانین گیریش قاپیسى دا اوزاق غریبه، گونون باتان یتریندە ایدی و یزگل الهه سى و خانیم ایرشکیگل الهه سى شاه و ملکه کیمی اوردا حکمرانلیق ائیلرلر. چایدان و 7 دروازادان کتچن روحلار بوتون پالتارلارینى، وار-یوخلارینى و بزکلرینى الدن و تریرلر و نهایتدە لوت صورتدە اُنوکیلر یا دوزخین 7 قاضیسى قاباغیندا حاضر اولاردیلا کى حسابلارینا یئتیشسینلر. بو یتر آلتى دنیاسى، غم، مایوسلوک و قارانلیغیان دولو بیر دنیا ایدی کى اورا گونش شعاسى یول تاپمازدی و روحلارین اوردا یایم آییق یاشیردیلا.

یهود دینیندە: یهودیلرین تاریخ بویو اۆلومدن سونراکى حادثه لری مختلف اعتقادلاری اولوب. اونلارین مقدّس کتابلاریندا، شنول (مزار)، بور (چالدا)، آیدون (یوخلوق یتری)، ماوت (اۆلوم) و عافار (تورپاق) اۆلوم و اۆلومدن سونراکى دنیا معنا سیندا گلیب. (باخ: هایدل، 177، 181؛ گیلمن، 198) أما بو سۆزلرین لاپ مهمّی شنولور کى هم مزار و هم اۆلورلرین آلت دنیاسى معنا سیندا دیر. مقدّس کتابین یازدیغینا گۆره، شنول، دنیانین لاپ آشاغى مرتبه سیندە یترلشن قارانلیق و تزلو بیر یتریدیر (عاموس، 9: 2؛ ایوب، 10: 21-22، 11: 7-8) کى اوندان قورتولماق اولماز (ایوب، 7: 10)، هئچ وقت دویماز (امثال، 30: 16) و بوتون انسانلار ایستر یاخجی و ایستر پیس، نهایتدە اورا گنده جاقلا. اۆلورلر هئچ بیر شئى بیلپ یادا سالمه جاقلا و بوتون انسانى عشق و نغرت کیمی حسلرینى الدن و تیره جاقلا. (جامعه، 9: 4-6).

بونان بئله بعضى محققلر مقدس کتابین آیری آیه لرینە (مزامیر کتابى نین 49 و 73-جو بابلارینا) استناد ائدیپ، شنولو فقط پیس انسانلارین یتری بیلپلر و الله یاخجى انسانلاری گۆیلره اۆز یانینا آپاراجاق معنا سینى اونلاردان استخراج ائدیبلر (هایدل، 184-186؛ بروس لانگ، 130).

هر حالدا بللی اولان بودور کى مقدّس کتابین یازدیغى زمان یهودیلرین اۆلورلرین گله جاغى باره دە انسجاملى اعتقادلاری یوخیدى.

مسیحیت دینیندە: اوچ اوخشار انجیلین آیه لرینە باخندا، عیسی نین عهد عتیقده کى سۆزلرینن مخاطبیرینى انداز ائله دیغینى گۆروروق، گناهکارلاری و ایمانسزلار شوم گله جاغى وعده و تریر و بو اندازی بوتون گوج و شدتینن ائیلر. أما نظره گلیر اۆلورلرین ایستر یاخجی و ایستر پیس اولسونلار گتتدیکلر یتر، شنول باره دە (باخ: متى، 11: 23؛ لوقا، 10: 15، 16: 23)، و گناهکارلارین عذاب اولدوغو یتر گهتیا، باره سیندە نسبی فرق قویور (باخ: متى، 5: 22، 29، 10: 28، 18: 9، 23: 15، 33؛ مرقس، 9: 43-45، 47؛ لوقا، 12: 5). بو اخطارلاردا توصیف اولان جهنّم همیشه لیک اود، قارانلیق و توستو، آغلاماق و دیش فشاریدیر.

هندو دینیندە: ریگ ودا متلریندە اۆلومدن سونراکى دنیادان آیدین تصویر و تریلمیر. بو متلره گۆره، اۆلوم یولونا گتدن بیرینجى انسان یمه ایدی کى اوندان سونرا اۆلور دنیاسى نین آغاسى اولدو (رادلار کریشنان، 85-84/I؛ مک دائل، 617). اورا، یاخجى انسانلاری و مراسملری و قربالیقلاری دوزگون یترینه گتیرن انسانلارین یتریدیر کى الهلرین و یمه اینن بیرلیقدا خوشیختلیغیان یاشیه جاقلا. مقابلده پیسلر و آیری گتدنلر، درین، قارانلیق و سونسوز بیر چوخورا آتیلا جاقلا کى اوندان چیخماق امکانسزیدیر (رادلار - کریشنان، 114-I/318-319).

«تیره ودا» دا جهنّم مفهومو آچیلیر و قارانلیق و دئولرینن دولو بیر یتردن سۆز گتدیر کى آشاغیدادیر و «نارکه لوکه» آدلانیر کى پیس انسانلار اوردا یمه نین نۆکلرلى طرفیندن جور به جور شکتجه لر اولورلار.

بودا دینیندە: بودا دینی نین ایدئولوژی سیندە اۆلدن کرمة، سمساره و تناسخ کیمی عقیده لر قبول اولونوب و انسانین یاشاییشی، ساییسز دۆرلره تارادان دوغولماغیان نیروانه و سمساره دن قورتولماقدا فرض اولوب. بئله لیغیان جهنّم مفهومه نه قدر ده چتین، قورخولو و اوزون اولسا نهایتدە موّقت و قورتولانیدیر و او بیرى دنیالار کیمی اۆلکی حیاتدان سونراکى حیاتا انتقال مرحله سیدیر (توبر، 241؛ الیوت، 338/I).

بو فرض اینن بودانین دنیا اوچون تصویر ائتدیغى کیهان شناسلیق اوچ منطقه دن عبارتدیر: ایستک منطقه سى (کامه-لوکه)، شکللى اولان منطقه (روپه لوکه)، شکللى اولمایان منطقه (آروپه لوکه). ایستک منطقه سى اۆزو آلتى جتّم و چوخلو جهنّم دن عبارتدیر کى بو جهنّم لر کیهانین آشاغى مرتبه لریندە یترلشیرلر (باخ: واله پوستن، 130-134؛ ویلیامز، 75-77؛ توپر، همان یتر؛ تامس، 829-832).

